

УДК [37.015.311:172:116]37:001.891.5(477)

Школа інтелектуального розвитку та громадянського становлення в аспекті всеукраїнського педагогічного експерименту

Світлана МЕЛЬНИК,

директор Одеського навчально-виховного комплексу «Гімназія №7 – спеціалізована школа I ступеня з поглибленим вивченням англійської мови» Одеської міської ради Одеської області, заслужений працівник освіти України

У сучасних складних політичних, економічних та соціокультурних реаліях особливої уваги потребують питання, пов'язані з вихованням і розвитком зростаючої особистості. Перед освітньою сферою актуалізуються завдання створення умов для становлення людини нової формації: високодуховної, фізично й інтелектуально розвиненої, критично мислячої, конкурентоспроможної, здатної в майбутньому протистояти викликам і загрозам глобалізованого світу, відданої своїй Батьківщині, вірної традиціям українського народу і водночас толерантної до представників інших культур.

Загальноосвітній навчальний заклад є першою значущою сходинкою на шляху становлення активної, самостійної, ініціативної, творчої особистості. У шкільні роки закладаються основи формування якостей дитини – повноцінного члена суспільства. Адже саме школа спільно із родиною й іншими соціальними інститутами забезпечує засвоєння соціокультурного досвіду старших поколінь, сприяє формуванню громадянської свідомості, розумінню законів суспільного розвитку, актуалізує потребу брати участь у суспільному житті навчального закладу, громади, міста і держави. У зв'язку з цим у Концепції Нової української школи наголошено: «У школі формується особистість, її громадянська позиція та моральні якості. Тут вирішується, чи людина захоче і чи зможе навчатися впродовж життя» [5, с. 5]. Нові освітні стандарти орієнтують також на формування в учнів ключових компетентностей, що забезпечить їхню успішну життєву та професійну самореалізацію [там само, с. 6].

Необхідність освітніх змін сповна усвідомлює педагогічний колектив Одеського навчально-виховного комплексу «Гімназія №7 – спеціалізована школа I ступеня з поглибленим вивченням англійської мови» Одеської міської ради Одеської області. Адже починаючи від часу заснування (1989) навчальний заклад працює в режимі творчого наукового пошуку та дослідно-експериментальної діяльності. З перших років державної незалежності окреслено власну інноваційну стратегію розвитку. Педагоги об'єдналися навколо ідеї: «Здорова дитина, здорова родина, здорова нація!», розуміючи важливість збереження здоров'я дитини (громадянина нової України) у всіх аспектах цього поняття – духовному, соціальному,

психічному, фізичному. Результативність такої діяльності забезпечила педагогіка партнерства – високий професіоналізм учителів і дитиноцентризм освітнього процесу, ефективна співпраця з батьками, громадськістю, владними структурами.

Активна участь директора школи в Українсько-Канадському проекті «Партнери в охороні здоров'я» сприяла розгортанню дослідно-експериментальної діяльності з теми: «Школи здоров'я. Партнери в освіті» (1994–1998). З допомогою Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти провінції Саскачевань (Канада), Асоціації українських учителів Саскачевані налагоджено роботу всеукраїнського експериментального майданчика з питань валеологічної освіти та виховання.

Ідеї здоров'язбережувальної освіти набули розвитку під час всеукраїнського експерименту «Розроблення моделі Школи сприяння здоров'ю в умовах навчально-виховного комплексу» (1998–2008). На базі української гімназії №7 створено Одеський міський Центр культури здоров'я як єдине освітнє середовище для вирішення актуальної соціальної проблеми збереження здоров'я школярів. Під керівництвом С. В. Мельник, координатора Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю, гімназія №7 увійшла до Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю. Досвід роботи колективу репрезентовано шляхом волонтерського руху, пропагування здоров'язбережувальних технологій, проведення різних семінарів-тренінгів, всеукраїнських конференцій, міжнародних виставок, популяризації у ЗМІ. Упродовж 10 років у центрі опанували ідеї здоров'язбереження близько 10000 освітян, представників батьківської громади.

Результативність дослідно-експериментальної діяльності, діагностування високого інноваційного потенціалу педагогів, згуртованість усього гімназійного колективу засвідчили його готовність до нових звершень. Обираючи проблему подальшого експерименту, зважали на його соціально-педагогічний контекст, пов'язаний із нагальним питанням розвитку громадянської культури та реалізації ідей патріотичного виховання, а саме: **«Громадянсько-патріотичне виховання суб'єктів громадянського суспільства України в умовах навчально-виховного комплексу»** (наказ МОН України від 30.07.2015 №828).

У розумінні базового поняття «громадянсько-патріотичне виховання» методологічно спиралися на положення «педагогічної матриці» української освіти (В. Андрущенко), яка «охоплює насамперед фундаментальні загальнолюдські цінності – працелюбство, повагу до землі, матері й родини, знання і пізнання, одвічно притаманні українському народу» [1, с. 15]. У колі її фундаторів (зачинателі перших шкіл, надалі – Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Пирогов, М. Драгоманов, Г. Ващенко, М. Грушевський, К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, а також видатні сучасні педагоги) виокремили постать В. Сухомлинського, якому вдалося теоретично обґрунтувати і перевірити на практиці ідеї власної (авторської) педагогічної системи. Переосмислення подій Революції Гідності, жертвності українських захисників на Сході України дало змогу сповна усвідомити сенс ідей Василя Олександровича: «Любов до Вітчизни, до свого народу – патріотизм – одне з найбільш глибоких і благородних почуттів людини» [8, с. 3]. Опановуючи настанови педагога щодо джерел формування патріотичних почуттів у молоді – шляхом пізнання рідної природи, довкілля, материнської мови, виховання поваги до батьків і шанування героїчного минулого Батьківщини, власного народу, оволодіння ціннісним змістом освіти, – пересвідчилися в їх актуальності й високій смисловій наповненості. Василь Олександрович наголошував: «Від почуття любові й поваги до матері, до священної готовності віддати своє життя боротьбі за Вітчизну – це стежинка, йдучи по якій, людина піднімається на вершину патріотичного бачення світу, патріотичної праці, патріотичного життя» [9, с. 138].

На ґрунті духовного спадку павлівського педагога зійшли ідеї сучасних дослідників питання національно-патріотичного та громадянського виховання. Зокрема, було взято до уваги напрацювання І. Бега, П. Ігнатенка, О. Захаренка, В. Кузя, Г. Назаренко, О. Сухомлинської, К. Чорної, П. Щербаня та ін. У праці «Концептуальні засади українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» дослідники зазначають: «Патріотизм – це любов до Батьківщини, українського народу, турбота про його та своє благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави,

готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею» [2, с. 6].

Осмислюючи зміст громадянської освіти, звернулися до Концепції громадянського виховання [6]. Її розробники наголошують на формуванні громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Громадянське виховання покликане забезпечити розвиток особистості, чутливої до свого оточення, активної в суспільному житті, в якому права людини є визначальними [там само]. Водночас воно орієнтує на формування суспільних почуттів особистості як його духовно-моральної основи, становлення громадянина конкретної держави – України, її збереження і зміцнення, розвиток нації, її самосвідомості [4, с. 9].

Зазначимо: національно-патріотичне і громадянське виховання є наскрізною проблемою, стрижнем усієї виховної роботи гімназії №7 від часу її заснування. Однак саме дослідно-експериментальна діяльність дала змогу не лише узагальнити попередні напрацювання, а й осучаснити зміст роботи, апробувати нові технології, опанувати поняттєво-категоріальний апарат. У зв'язку з цим розглядаючи, зокрема, категорії патріотизму і громадянськості, прагнули виявити особливості їх змістового наповнення. Результати наших пошуків виявилися суголосні положенням І. Д. Бега, які взяли за основу в розгортанні подальшої виховної роботи громадянсько-патріотичного змісту. Як зазначає науковець: «... патріотичне і громадянське виховання – два рівноцінні способи досягнення спільної мети, які в своєму системному представленні оптимізують виховний процес єдиним комплексом широкоохоплювальних соціальних (переважно, щодо громадянськості) та моральних (щодо патріотизму) якостей. ...Ідейна цілісність патріотичного і громадянського виховання втілюється в утвердженні громадянина-патріота як ідеалу розвинутої особистості» [там само, с. 10]. Тож виховну роботу вибудовували на засадах системності і наступності. Адже патріотизм пов'язують із діяльнісною любов'ю до народу, Батьківщини, держави; а громадянськість – із почуттям відповідальності щодо цих категорій; переживання емоцій, їхні якісні зміни є раннім явищем порівняно з породженням свідомості [там само, с. 9].

Отже, з оперттям на положення Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, ідеї сучасних дослідників та власні напрацювання громадянсько-патріотичне виховання розглядаємо як системну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, школи, інших соціальних інститутів, спрямовану на формування в особистості високої патріотичної свідомості, почуття відданості, любові до Батьківщини, готовності до розбудови

демократичного суспільства, реалізації власних громадянських прав і свобод та їх дотримання щодо інших людей, виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, прагнення до забезпечення цілісності і незалежності України, сприяння єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві.

Становленню справжнього громадянина-патріота сприяє активна практична діяльність. В гімназії №7 її важливим напрямом визначено пошуково-краєзнавчий. Ідеї директора щодо створення Музею українського побуту, військового комплексу «Захист Вітчизни» та Військово-історичного музею «Цих днів не згасне слава» (переможець міського конкурсу на «Кращий шкільний музей») підтримав увесь гімназійний колектив. Родини учнів поповнюють експозиції безцінними реліквіями з особистих архівів, адже мета музеїв – пропагування високих духовних цінностей, моральних орієнтирів у вихованні сучасної молоді.

Місію відродження і плекання українських традицій, утвердження українського духу, національної ідеї, історичної пам'яті діти і педагоги здійснюють не лише в стінах школи. Вони – активні учасники національно-патріотичних заходів міста, ініціатори нових традицій, орієнтованих на формування в громади почуття національної та громадянської свідомості, української ментальності, виховання поваги до культурних, історичних цінностей українського народу. Зокрема, щорічного «Вишиванкового ланцюга», в якому беруть участь вчителі гімназії, учні, їхні батьки, представники владних структур міста та області, громади, гості міста, та урочистого розгортання і вшанування Державного Прапора України у переддень Дня Незалежності України.

У нашому закладі активно діє волонтерська організація «Берегиня», яка опікується учасниками АТО. Впродовж двох останніх років майже щомісяця надсилаємо посилки з необхідними речами українським захисникам та мирному населенню Сходу України, допомагаємо воїнам, які лікуються у Військово-медичному клінічному центрі Південного регіону (Одеський військовий госпіталь), організуємо концерти у військових частинах та госпіталі. За волонтерську допомогу військовим підрозділам, які беруть безпосередню участь в АТО щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності України, колектив гімназії відзначено подяками їх командування; за активну участь в організації та проведенні всеукраїнських благодійних акцій «Почуйте всі!» фонду «Серце до серця» – заохочено почесними грамотами. Педагоги-жінки є членами обласного відділення Всеукраїнської громадської організації «Союз Українок». Спілкування всієї гімназійної родини з українськими захисниками дає змогу їм відчувати безпосередню причетність до вирішальних подій у житті Батьківщини, усвідомити власну роль

у спільній справі, громадську корисність і потребуваність, суспільну єдність і згуртованість, що особливо важливо у часи воєнної загрози. Емоційно-діяльнісне переживання героїчного сьогодення спонукає зростаючу особистість вболівати за власну країну і водночас пишатися її героями, наслідувати їх приклад, продовжувати їхню справу, дорослішати, а отже, ставати відповідальнішими і вимогливішими до себе – у навчанні, взаємодії з однолітками і дорослими, виборі подальшого життєвого і професійного шляху.

На базі гімназії створено учнівську Євростудію «United Hearts» («Об'єднані серця»), запроваджено літні пригімназійний та виїзний полілінгвістичні табори, започатковано міську громадську Асоціацію вчителів англійської мови «American Class», яка залучає до роботи в гімназії представників Корпусу Миру США. Налагоджено дієві міжнародні контакти, започатковано онлайн-відео-конференції, міські та районні семінари-тренінги, круглі столи, уроки-лекції англійською мовою, які проводять запрошені на них методисти. Вчителі району, міста та області мають змогу підвищувати свій методичний та професійний рівень викладання англійської мови на базі гімназії. Заклад кілька років поспіль здійснював європейські проекти обміну учнями з навчальними закладами Польщі та Швеції. Цей напрям освітньої діяльності забезпечує опанування навичок міжкультурного діалогу, формування комунікативної і соціокультурної компетентностей учнів, розширення їх світогляду, зрештою, здатність до ефективної життєдіяльності в умовах полікультурного розмаїття.

Наголосимо: аналізуючи попередні здобутки і визначаючи стратегію розвитку навчального закладу, орієнтувалися на те, що найкращий освітній результат забезпечує цілісність освітнього процесу в єдності навчання, виховання і розвитку особистості. Причому йдеться передусім про розвиток її природних здібностей і нахилів, особистих уподобань, здатності до навчання впродовж життя, самореалізації, морального вдосконалення. У розбудові збагачувального індивідуалізованого освітнього середовища зважали на узгодження розумового розвитку особистості з її духовним становленням. Важко не погодитися з ідеями І. Д. Бека про те, що «розумовий розвиток, якщо і не є вирішальним, тобто не завжди переважає інші впливи, то, у всякому разі, не може не володіти морально-вдосконалювальною силою. Хоча всі морально-духовні утворення особистості є емоційними за своєю природою і утворюють внутрішній світ почуттів, все ж у них завжди наявна і пізнавальна складова. ... Адже йдеться про свідоме привласнення особистістю певних морально-духовних цінностей, а не про спосіб навіювання чи елементарного наслідування, за якого формується нижчий рівень людської моральності» [3, с. 10]. Саме ці положення утвердили ідею авторської педагогічної системи С. В. Мельник,

вибудованої впродовж майже трьох десятиліть, як «Школи інтелектуального розвитку та громадянського становлення».

З метою реалізації авторської педагогічної концепції колектив гімназії взяв участь у новому проекті – дослідно-експериментальній роботі всеукраїнського рівня «Теоретико-методологічні засади моделювання розвитку авторських шкіл» на базі загальноосвітніх навчальних закладів України на 2017–2021 роки (наказ МОН України від 19.01.17 №79). Під час обґрунтування її особливостей зважали на те, що дослідно-експериментальна робота охоплює інноваційну діяльність, пов'язану з оновленням навчально-виховного процесу, впровадженням новацій у традиційну систему, що передбачає найвищий ступінь педагогічної творчості. При цьому важливо, що суб'єктами інноваційного процесу є педагоги, учні і їхні батьки [7, с. 20]. Тобто авторську педагогічну концепцію підтримує колектив однопідприємців. Це підтвердило важливість прагнення до змін, утвердження педагогіки партнерства. Усвідомлюючи відповідальність за реалізацію авторської концепції, зважали на те, що сприйняття колективом новацій як об'єктивної реальності відбувається тоді, коли визначено орієнтири дослідно-експериментальної та інноваційної діяльності, роль інновацій в результативності освітнього процесу, розроблено програму і стратегію розвитку, забезпечено особисту мотивацію, спільність поглядів, довіру до ініціаторів інновацій [там само, с. 27].

Педагогічна система Школи інтелектуального розвитку та громадянського становлення орієнтує на розвиток особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, здатна конкурувати в сучасних соціокультурних реаліях, підготовлена до життя у швидкозмінюваному світі.

Місія авторської школи – консолідація суб'єктів освітнього процесу на засадах громадянськості і патріотизму.

Основні завдання авторської школи:

– формування політично-правової культури засобами громадянської освіти і виховання;

– забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості відповідно до її інтересів та можливостей; орієнтація на здоровий спосіб життя, дбайливе ставлення до природи, розвиток екологічної свідомості;

– формування позитивного образу України, розвиток критичного мислення, здатності до аналізу зовнішньої та внутрішньополітичної ситуації, вміння на цій основі самостійно адекватно оцінювати події та свою роль у них;

– виховання патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, Української Держави, рідної землі, родини, поваги до Конституції України, законів України, державної символіки – Герба, Прапора, Гімну України

– та національних святинь, духовних цінностей українського народу;

– підвищення престижу військової служби, розвиток мотивації, спрямованої на підготовку до захисту Української держави і служби у Збройних Силах України;

– формування мовної культури на основі створення україномовного освітнього простору;

– забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, людей похилого віку, турбота про молодших та людей з особливими потребами;

– сприяння набуттю навичок соціальної взаємодії, толерантного ставлення до інших, формування суспільної активності, готовності до участі у розбудові держави, відповідальності за власне життя і життя місцевої громади;

– забезпечення умов для виявлення потенційних лідерів і організаторів, ефективного розвитку учнівського самоврядування.

У спільній діяльності з реалізацією ідей авторської школи беруть участь: учні; вчителі і батьки як рівноправні суб'єкти (партнери) освітнього процесу; педагоги, науковці, освітні менеджери, експерти, методисти як його організатори, від компетентності яких залежить якість освіти. Важливим аспектом є взаємодія з батьками, що передбачає роз'яснення завдань громадянсько-патріотичного виховання та ознайомлення з його змістом; залучення їх до позакласної та позашкільної роботи (допомога у проведенні походів, екскурсій, військових ігор, керівництво гуртками, бесіди з учнями на патріотичні теми). Партнерами також вбачаємо представників органів місцевого самоврядування і виконавчої влади, засобів масової інформації.

Водночас найвідповідальніша місія – у педагогічного колективу. Його фахову майстерність засвідчено перемогами у професійних конкурсах «Учитель року», «Вчитель-новатор», «Кращий практичний психолог», «Класний керівник року» та відзначено Міністерством освіти і науки України, Національною академією педагогічних наук України. Педагогічний колектив має власні творчі напрацювання, узагальнені в науково-практичних статтях, методичних розробках, бере участь у підготовці збірок творів випускників гімназії, «Академічної книжки гімназиста», «Щоденника гімназиста» (1999–2017) та «Щоденника класного керівника» (автор – С. В. Мельник).

У гімназії вже протягом десяти років використовують сучасну систему безпеки навчального закладу та контролю доступу «Smarsy» (співрозробник комплексу «Smarsy» – випускник гімназії). Кожен учень та співробітник має власний пластиковий електронний ідентифікаційний документ, на основі якого функціонує система автоматичного контролю відвідування та обліку навчальних досягнень. Батьки мають можливість оперативно контролювати успішність дитини, отримувати інформацію про відвідування

нею занять за допомогою мобільного телефону, комп'ютера. А педагоги – вести електронний класний журнал, працювати з розкладом, проводити моніторинг якості навчання та успішності учнів.

Отже, особливостями авторської школи Світлани Мельник «Школа інтелектуального розвитку та громадянського становлення» є:

– створення збагачувального освітнього середовища з метою виховання особистості – патріота-громадянина незалежної України;

– психолого-педагогічне проектування етапів розвитку зростаючої особистості;

– втілення канадських методик здоров'язбереження в педагогічну практику;

– осучаснення технологій навчання на основі інтеграції здоров'язбережувальних технологій у навчальні предмети;

– консолідація зусиль учнів, учителів, батьків, громадськості в реалізації освітніх завдань, розроблення проекту «Школа як соціокультурний центр»;

– упровадження в роботу закладу реєстраційно-аналітичного комплексу «Smarsy»;

– налагодження роботи Асоціації вчителів англійської мови «American Class. Партнери в освіті»; проведення обмінних програм для учнів і вчителів, створення євроклубу «United Hearts»;

– запровадження власних оригінальних традицій (майстер-класів «Стежинами народних традицій» у форматі етнолайфхаків, благодійних ярмарок, тематичних флешмобів, вишиванкових дефіле тощо), використання ідей музейної педагогіки;

– розроблення та апробація авторської військово-спортивної гри «Скоб»;

– забезпечення широкого спектра благодійної діяльності, волонтерського руху;

– постійне підвищення професійного рівня вчителів шляхом різноманітних авторських форм самоосвіти.

Узагальнюючи, зазначимо: педагогічний колектив гімназії орієнтований на виховання особистості, здатної адаптуватися в сучасному мінливому житті, визначити свою професійну стежину. Тому гімназист – це успішний учень, успішний студент, перспективний фахівець, гідний патріот-громадянин своєї країни.

Література

1. Андрущенко В. П. «Педагогічна матриця» української освіти: її значення для України і європейського світу / В. П. Андрущенко // Рідна школа. – 2012. – С. 13–18.
2. Бех І. Д. Концептуальні засади українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 2015. – 28 с.
3. Бех І. Принцип діяльності як інтегративний чинник цілісного розвитку особистості / І. Д. Бех // Рідна школа. – 2016. – №4. – С. 10–13.
4. Бех І. Патріотичне і громадянське виховання: лінії зіткнення та розмежування / І. Д. Бех // Рідна школа. – 2016. – №8–9. – С. 8–10.

5. Концепція Нової української школи [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczya.pdf>

6. Концепція громадянського виховання [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: education.km.ua/.../Концепція%20громадянського%20вих.

7. Організатору інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі: методичний порадиш / Автори-упорядники: І. Н. Євтушенко, Ю. І. Завалевський, С. В. Кириленко, О. І. Кіян, К. В. Таранік-Ткачук. – К.–Чернівці: Букрек, 2014. – 424 с.

8. Сухомлинський В. О. Щоб у серці жила Батьківщина / В. О. Сухомлинський. – К.: Знання, 1965. – 80 с.

9. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 55–208.

Анотації

Світлана МЕЛЬНИК

Школа інтелектуального розвитку та громадянського становлення в аспекті всеукраїнського педагогічного експерименту

У статті обґрунтовано ідеї авторської школи Світлани Мельник, що реалізуються в рамках дослідно-експериментальної роботи. Доведено взаємовплив розумового і морально-духовного розвитку зростаючої особистості. Розкрито місію, завдання і особливості авторської педагогічної системи.

Ключові слова: авторська школа, інтелектуальний розвиток, громадянське виховання.

Светлана МЕЛЬНИК

Школа интеллектуального развития и гражданского становления в аспекте всеукраинского педагогического эксперимента

В статье обоснованы идеи авторской школы Светланы Мельник, реализуемые в рамках опытно-экспериментальной работы. Доказано взаимовлияние умственного и нравственно-духовного развития растущей личности. Раскрыты миссия, задачи и особенности авторской педагогической системы.

Ключевые слова: авторская школа, интеллектуальное развитие, гражданское воспитание.

Svitlana MELNYK

School of intellectual development and civic formation in the aspect of an all-Ukrainian pedagogical experiment

The article substantiates the ideas of Svetlana Melnyk author's school, which are realized within experimental research. The mutual influence of mental and moral-spiritual development of the growing personality is proved. The mission, tasks and peculiarities of the author's pedagogical system are revealed.

Keywords: author's school, intellectual development, civic education.